

ЕКЗИСТЕНЦИАЛИЗМЪТ В РАННОТО ТВОРЧЕСТВО НА АСЕН ИГНАТОВ

Георги Белогашев*

EXISTENTIALISM IN ASSEN IGNATOV'S EARLY WORKS

DOI: 10.54664/ESBB3141

Georgi Belogashev

Abstract: *The article explores Ignatov's scientific interest in humanism, the place of the individual in the social structure, the various consequences of this position, dogmatism, anti-dogmatism, and other issues related to socio-historical reality*

Keywords: *Ignatov, Existentialism, Marxism, Heidegger, Jaspers, Sartre, existence, humanism, Dasein, Sorge, das Man, death*

Асен Игнатов започва научната си кариера още по времето на своето следване във Философския факултет на Софийския държавен университет. В архивите на различни списания и вестници могат да се открият негови разработки от преди 1958 г., когато той официално се дипломира с отличие. Младият философ, потопен в идеологическо-пропагандистката атмосфера, властваща в българската обществено-историческа реалност тогава, не би могъл по никакъв начин да избегне нейното влияние. Марксизмът, особено в неговото съветско разклонение марксизъм-ленинизмът, със своите постулати за тотална реорганизация на социално-историческата действителност чрез унищожаването на потисническите класи и техните институции, т.е. на политическите форми за управление, икономическите структури, духов-

* **Георги Белогашев** – доцент, доктор, катедра „Философски науки“, Философски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“; e-mail: g.belogashev@ts.uni-vt.bg.

но-културните учреждения и дори семейството, предизвиква човешкото чувство за справедливост и увлича големи маси от хора на своя страна.

Друго много характерно за 50-те години на ХХ век обстоятелство е наличието на множество, макар и оказали се илюзорни във времето, обнадеждаващи признаци за реална постижимост на комунистическите идеали. Става дума за едно естествено развитие – страните от Съветския блок започват бавно да се възстановяват от разрушителните последици на Втората световна война, последвано от стабилизация на социалната среда, които комунистическите партии в отделните страни приписват на своите действия. Друг насърчаващ факт е, че на ръководния пост – Генерален секретар на КПСС на СССР, вече не стои Йосиф Сталин. През 1958 г., когато се дипломира Игнатов, от смъртта на Бащата на народите са изминали едва пет години, но надеждите за практическо прекратяване на военновременния комунизъм с неговите ужасяващи порядки са налице.

Независимо от изключително бавното разчупване на социалната атмосфера в страните от социалистическия блок поради посочената обстановка, вярата, че крайно догматичната и идеологизирана военщина, действаща в обществото, наистина отстъпва. Хората в тези държави плахо започват да таят упование, че идеалите на марксизма си прокрадват път във всички сфери на социално-историческата реалност. Игнатов, независимо от своите интелигентност и висок образователен бекграунд, получен в семейството, е формиран и утвърден като автор първоначално в родния „марксистко-ленински“ контекст (Димитрова 2019: 172) и не прави изключение в общото очакване. Младият философ е завладян от порива на епохата към научно-техническия прогрес, от драматичните социални сътресения, които се извършват под логото на сакралната Марксова категория „комунизъм“, който за него е романтичен философско-поетичен идеал (Богомилова 2014: 79). И той, както всеки хуманно и демократично настроен човек, оптимистично вярва, че комунистическите партии като водачи на пролетариата имат реалната възможност да реализират декларираните идеали в обществената действителност.

Поставяйки посочената вътрешна нагласа за изходен пункт на своите изследвания, е разбираема причината Игнатов да започне да се интересува и проучва въпроси, които се отнасят до човека, хуманизма, мястото на индивида в социалната структура, различните следствия от тази негова позиция, догматизма, антидогматизма и др. По тази причина българският мислител неизбежно достига до разработване на проблеми, които са свързани с духовните и практическите измерения в битието на човека, до различни прояви на това съществуване като творчество, изкуство, религия, обществени отношения, заблуди, отчуждение и други процеси, явления и състояния от реалния живот на хората.

В своите начални теоретични изяви Игнатов пише текстове като убеден и пламенен апологет на марксистката доктрина, признаващ ролята на Маркс и Енгелс за създаване на истинска научна теория, чийто нов етап на развитие е Ленинизма (Игнатов 1960: 76). Неговите научни интереси на критически разбор фиксират като обект на проучване и анализ буржоазната философия и идеология. В ползрението на неговия теоретичен взор попадат различни философски и научни направления. Но още от пръв поглед се забелязва силен интерес към екзистенциалната философия, на която посвещава няколко от своите първи публикации. Естествено, от гледна точка на неотдавна приключилата война с основния идеологически противник на марксизма, една от първите критики е отправена към идеологията на националсоциализма и неговата философска обосновка. По необясними причини Игнатов нарича националсоциализма – фашизъм (Игнатов 1956: 65), но вероятно това е израз на общовалидната лексикална употреба на термините „националсоциализъм“ и „фашизъм“, които са считани за идентични.

За отправна точка Игнатов използва коментара на утвърдения тогава марксистки теоретик, унгарец Дьорд Лукач, относно националсоциалистическата интерпретация на философските теории на Хегел и Ницше. Напълно в марксистки тон Игнатов защитава философската концепция на Хегел като теория, която разкрива единната световна история на обществото. Философия-

та на немския мислител традиционно се оценява високо от основоположниците на марксизма и Игнатов изрично подчертава това (Игнатов 1956: 66), като замисълът му е препратка към марксисткото тълкуване на световно-историческото развитие, неизбежно отвеждащо до победата на пролетариата и унищожението на реакционните класи, както утвърждава теорията на марксизма.

Не такава е отношението към философията на Ницше, определена като главен идеологически предшественик на фашизма (Игнатов 1956: 66), независимо от направената уговорка, че между тях няма пълна идентичност. Акцентът е поставен върху образа на насилника на хората – „силната личност“ (кавички на Игнатов – м. бел.) (Игнатов 1956: 65). Негативните оценки за теорията на Ницше продължават и на следващите страници, но фокусът бързо се насочва към съвременните продължители на неговата концептуална линия – екзистенциалистите (Игнатов 1956: 66), (Игнатов 1960: 71) както във Франция, така и в Германия. От текста на Игнатов проличава, че всъщност коментарите за тях са с по-голяма важност за разлика от тези относно Ницше и фашистките идеологически главатари (Игнатов 1956: 67). Основанието е, че екзистенциалистите са мислители, които активно творят в реалността на неговото време и упражняват решаващо влияние (Игнатов 1963: 115) върху духовно-културната атмосфера на страните от западна Европа, и дори в целия свят.

При коментарите на Игнатов относно екзистенциализма като основни негови представители (Игнатов 1963: 115) се открояват Мартин Хайдегер, Карл Ясперс и Жан-Пол Сартр. Игнатов е убеден, че екзистенциализмът неизбежно достига до научни нелепости заради твърде малкото уважение към логиката – нещо, характерно за теоретическото равнище на цялото направление (Игнатов 1963: 118). Той говори, че самата дефиниция за „екзистенция“ е различна за отделните представители на направлението и не притежава единно възприета от тях същност, но едно е общо за тях – нейната ирационалност и научна непознаваемост (Игнатов 1963: 116). Привеждайки разбирането на Ясперс за екзистенцията като нещо фундаментално, въпреки че никога не се

превръща в обект или форма (Jaspers 1955: 61), Игнатов я експлицира през дискурса на материализма: тя е едновременно във от емпирията и във от съзнанието. По тази причина е естествено да се заявява като нещо, лежащо изцяло в плоскостта на ирационалното (Игнатов 1963: 117), заключава той, и това е разбираемо с оглед на позицията, от която пише.

За разлика от постановката на Ясперс за екзистенцията, нейната Хайдегеровата експликация Игнатов, без да показва одобрение, определя като най-добре и безупречно разработена, понеже ясно указва една релация. Българският философ визира текста на Хайдегер: самото битие, към което Бъденето-ето-на може да се отнася така или иначе и към което то винаги някак си се отнася, ние наричаме екзистенция (Хайдегер 2005: 18). Хайдегеровото „Dasein“, което не се разбира в традиционния смисъл на налично битие, а че е самото битие на човека, винаги е насочено към битието като такова. Екзистенцията, която обозначава самото биващо, се намира и открива в онтичния факт на Бъденето-ето-на, и се отнася спрямо битието като цяло. Така човекът се превръща в единственото съществуващо, при което проблемата за битието е съставка на самото му битие (Игнатов 1963: 117), (Игнатов 1971: 67-68). Следователно екзистенцията е самото съществуване на човека, което трябва да се изследва, за да се промее света, който ни заобикаля.

Видно е вярно схващането на Игнатов относно идеята на Хайдегер, че човекът е способът да се познае битието, но оценката е негативна по няколко причини. Българският философ определя постановката на Хайдегер като нелепост заради приравняването на индивида със собственото му битие, т.е. пряката идентификация на единично с общо (Игнатов 1963: 116-117). Освен това Игнатов, заради изначалното утвърждаване при немския философ на разграничаване между съществуващо от битие (Игнатов 1963: 117), е убеден, че в постановката на Хайдегер може да се открие апоричност и безсмислие.

Друго основание Игнатов вижда в тезата на Хайдегер за взаимовръзката между екзистенция и грижа. В теорията на нем-

ския философ екзистенцията е отношението на моето съществуване – в метафизиката Dasein е само присъствие (Хайдегер 2005: 334), към битието като такова. Грижата единствено сочи различните аспекти на екзистенцията, като при това не се влага антропологическа насоченост, а фундаментално-онтологическа такава (Хайдегер 2005: 157), т.е. грижата носи единствено екзистенциален смисъл на Бъденето-ето-на (Хайдегер 2005: 40). Този пункт при Хайдегер, но след време обърнат диаметрално, има голямо теоретично и методологично значение при разработка и обосновка на антропологическата философия на историята на Игнатов, понеже последният ползва тезата, за да обоснове своето виждане именно в онтологически аспект.

На този момент от своята научна кариера обаче Игнатов разбира схващането на Хайдегер като директна тъждественост на екзистенцията с грижата. Така възприетото съответствие той определя като емоционално отношение към света, като автоантиципация, иманентно насочена към сферата на чувствата, т.е. екзистенцията (съответстваща на грижата) става изцяло идеална, духовна (Игнатов 1963: 117-118), (Игнатов 1971: 68). Това вече за него е субективизъм, който независимо от утвърждаването на индивида като действащо духовно, изхвърля другата страна на отношението, в частност обществената реалност, в която се реализира тази деятелност, а като цяло света като обект и източник на нашето познание (Игнатов 1960: 71). Следователно екзистенциалистката теза противоречи на историческия материализъм, утвърждаващ обществения характер на човешкото съществуване.

Игнатов говори, че фалшивите теоретични мистерии на екзистенциалната философия имат за скрита цел обяснение на въпроса за статута на личността, за съдбата и смисъла на съществуването на човека (Игнатов 1963: 116) именно от тази преднамерено спекулативна мистификация (Игнатов 1971: 68). Според българския мислител в екзистенциализма, заради симбиозата на онтологичното с антропологичното, на човешкото съществуване се придава напълно психологично съдържание, към което се добавя и особен вид мистична действителност, изразени чрез термина

das Man (Игнатов 1963: 119). Интересно, че последният успешно прониква в написаното от Хайдегер, имам предвид смисъла на Се-то самò [Човекът сам, хората сами, Man selbst] (скоби на преводача от 2005 г. на Хайдегер – м. бел.), изразяващи ежедневието на Бъденето-ето-на-с-Други като Бъденето-ето-накъм-Други, биващо не онтологично отношение, а по-скоро познавателно, обемащо както видовото, така и родовото (Хайдегер 2005: 102–104), но ги коментира като свойства (Игнатов 1963: 119). Въз основа на тълкуването той заключава, че при експликацията се констатира не посочване на критерий за отлика между Бъденето-ето-на и Се-то самò като екзистенция, чието следствие става превръщането им в нещо мистериозно и непознаваемо.

Също така das Man се характеризира чрез посредственост, нивелировка и дистанцираност, което го превръща в нещо без особености и враг на автентичното битие, който умъртвява всичко неповторимо, значително, индивидуално (Игнатов 1963: 119), именно поради тяхната емоционална природа, чрез чието посредничество се възприема света, заобикалящ човека. За него употребата на мистифицирани способности за познание може да се реализира единствено, като се осъществи тотално отлъчване от съществуването. Именно в това се установява декадентското умонастроение на империалистическата буржоазия, а екзистенциализмът е израз на това траурно визионерство (Игнатов 1963: 120), обобщава той.

Следващата теоретична стъпка на Игнатов е разкриване на идеи от социалната парадигма на екзистенциалната философия. Българският мислител обвинява Хайдегер в атака срещу хуманизма, като ръководният мотив за немския философ е, че антихуманизма е по-хуманен от ограничения и тесен хуманизъм (Игнатов 1956: 70). В теорията на екзистенциалната философия българският мислител акцентира върху настойчивото прокарване на декаданска нагласа в развитието на философската мисъл (Игнатов 1960: 72), (Игнатов 1963: 120), като подсказва основанията за посочената антихуманна позиция в нея. Първенстващо място Игнатов вижда в Хайдегеровата философия заради патетичната

ненавист към жизнелюбивия хуманизъм (Игнатов 1963: 122), което му дава основание да отстоява нейното определяне като антиисторична (Игнатов 1956: 71) по вътрешен замисъл и характер.

Не е случайно, че Игнатов отделя специално внимание на трактовката на хуманизма в ученията на марксизма и екзистенциализма. За българския мислител, в стремежите си да обезцени социално-историческата стойност на марксизма, буржоазната и религиозната философия целенасочено се опитват да намерят прилики по този въпрос между двете теории. Аналогията се търси в ученията на Хегел и Сьорен Киркегор, предшественик на Ницше и баща на модерния екзистенциализъм (Игнатов 1960: 71). Видя се, че Игнатов очертава ирационалистическия антидиалектически характер на екзистенциалната философия, отвеждащ до безсмислен краен индивидуализъм (Игнатов 1960: 72). Това са характеристики на екзистенциалната философия, които се явяват като бази и начална точка на неговата съпоставка с философката система на марксизма.

Един от основните аргументи на поддръжниците на тезата за идейното родство на марксизъм и екзистенциализъм е критиката, отправена от двете учения относно теорията на Хегел. Игнатов настоява за наличие на едностранчива интерпретация, понеже Маркс е отричал идеализма на Хегел, а Киркегаард (Киркегор – м. бел.) е отричал диалектиката и не е приемал рационалистическата форма на Хегеловия идеализъм, защото е бил привърженик на един идеализъм, враждебен на ума (Игнатов 1960: 72), убеден в подчертаване на значителното различие.

Отлика Игнатов установява и при отношението към място и ролята на религията в обществено-историческата реалност. За марксизма нейното унищожително разобличаване е необходимост, докато в теорията на Киркегор става дума за желание за нейната трансформация и е призив към мистична представа за бога като „истинска“ религия (кавички на Игнатов – м. бел.), преживяна с всичката сила на емоциите (Игнатов 1960: 72). Констатацията дава основание той да дефинира диаметралния характер на ученията.

Неодобрителната критика на екзистенциалната философия от страна на Игнатов продължава с посочване на определени отрицателни следствия в етиката, изразени в разбирането за смисъла и целта на човешкия живот. Това е друга негативна последица от екзистенциалната концептуална рамка, противопоставяща се на хуманизма. Българският мислител говори, че прекаленият упадъчен индивидуализъм на екзистенциализма формира абсурдното положение – смъртта се оказва основен предмет на другото лице на битието изобщо, така и върху нейната абсолютна обвързаност с отделния индивид (Игнатов 1963: 121). Според него от смъртта се извежда човешкото битие, което я има за крайна цел, и следователно е винаги устремено към нея, а значи и задава насоката на човешкия живот, дори в неговото делнично протичане. Българският мислител има предвид думите на Хайдегер за постигането на целостта на Бъденето-ето-на в Бъденето-ето-накъм смъртта за достигане на знание за природата на екзистенциалното понятие „смърт“. Разработвайки своята концепция, немският мислител достига до сигурността на смъртта като отличителна черта на Бъденето-ето-на (Хайдегер 2005: 196), а следователно до нейната онтологическа истинност за всяка конкретна личност. Именно в тази трактовка Игнатов вижда вредното влияние на екзистенциализма заради крайно негативното унифициране на съществуването на хората в света и социално-историческата действителност, както и лишаването им от реална същностна природа.

От тук, обобщава Игнатов, в екзистенциалната философия смъртта е висше разрешение на всички човешки противоречия, тъй като индивидуалното съществуване при своето заличаване влиза в съответствие с липсата на същност. Реализирането на тая мъртвешка „хармония“ е именно „нищото“ (кавички на Игнатов – м. бел.) (Игнатов 1956: 68), с което екзистенциализмът отъждествява битието (Игнатов 1963: 122). Тази трагична същност на битието се възприема чрез първостепенен екзистенциал, в съответствие с оригиналната формулировка: страхът на екзистенцията, страхуваща се от света изобщо (Хайдегер 2005: 149),

защото светът заплашва да прекрати битието ѝ (Игнатов 1963: 120-121). Изхождайки от тезите на историческия материализъм, разясняващ диалектически обосноващото схващане за живота като практическо потвърждение на единство с битието, Игнатов утвърждава, че неестествените постулати на екзистенциализма влизат в противоречие с реалните факти от реалното историческо развитие.

В статията „Борбата на немските марксисти срещу реакционната буржоазна философия“ (1956) един от първите анализи на екзистенциалната философия е отправен точно към разбиранята на Сартр с ударение на неговото понятие „нищо“. Българският философ се стреми да разясни социалния смисъл на посочения термин от класовите позиции на марксизма-ленинизма и диалектическия материализъм, най-висшата форма на материалистическата философия (Игнатов 1956: 77). Занапред той винаги заявява, че нищото е есенция на целия абсурд на екзистенциализма, причудливо сливащ философска, онтологическата с антропологическата проблематика (Игнатов 1963: 115), и в мистифицирана форма отразява осакатяването на човека от капитализма. Още по-парадоксално е екзистенциалистическото отъждествяване на битието с нищото (Игнатов 1963: 122), подчертава той, заради теоретичните следствия и социалните последици, до които отвежда подобна трактовка.

В онези години Игнатов перманентно отправя критика върху онтологията на екзистенциалната философия. Той заявява, че у Хайдегер битието се превръща в загадъчен хикс, за който всъщност не може да се говори на друг език – освен на езика на неразбираемите и тъмни метафори (Игнатов 1971: 74). Според него подобно изложение разкрива тоталния субективизъм на монополистическата буржоазия, визирайки екзистенциалната философия, защото субординацията на реалността от нашето „аз“ може да се схване като невъзможност на нейното съществуване без съществуването на онтологическите структури на съзнанието (Игнатов 1971: 74). Той посочва, че според екзистенциализма тази фиктивна реалност, привидна обективност може да се позна-

ва благодарение на особена познавателна интуиция, интуитивно прозрение (Игнатов 1971: 72), което определя като ирационална нелепост (Игнатов 1956: 67), (Игнатов 1963: 116). Той експлицира интуицията като интуитивно описание на даденостите на трансценденталното съзнание, на „интенционалните предмети“, положени от самото него (Игнатов 1971: 69), с което отново указва иманентния субективизъм на екзистенциализма.

Направените констатации са директен упрек в теоретично-познавателен субективизъм, дори обвинение в солипсизъм, тъй като битието се разтваря в онтологическата структура на човешките възможности за самоопределение и самопреживяване (Игнатов 1971: 73), което е научно недопустимо. Въз основа на констатацията той говори за свръхреакционността на екзистенциализма (Игнатов 1961: 112), която се разпростира и по отношение на смисловото съдържание на други понятия от категориалния апарат на екзистенциалната философия. За пример привежда философско-социална категория – свобода (Игнатов 1956: 68). Той коментира, че така ирационално обоснованата природа на свободата, явно визирайки думите на Сартр: „човек е осъден да бъде свободен“ (Сартр 1997: 26), се превръща в социален фатализъм, носещ в себе си диаметрален смисъл, независимо от лингвистичните декларации на мислителите-екзистенциалисти. Ирационалистическият характер на екзистенциализма Игнатов посочва като причина за философско разложение в идеологическа сублимация и израз на социалното разложение на буржоазното общество (Игнатов 1963: 115).

Изложеното ясно разкрива позицията на Игнатов за невъзможността от постигане на истинно знание, което да се основава на теоретико-познавателния подход на екзистенциалната философия, следователно и за нейната цялостна идейна несъстоятелност. Според българския мислител това е неизбежно заради въвеждане на ирационални сили и принципи, които действат върху обществено-историческите събития, процеси, явления, състояния, създавайки социално-историческата действителност, като същевременно остават непознаваеми поради своята алогичност.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Богомилова, Н. *Философската тъга и порив* (за сборника есета на Асен Игнатов *Тъга и порив на епохата*). *Философски алтернативи*, 3: 77–86. 2014. // Bogomilova, N. *Filosofskata taga i poriv* (za sbornika eseta na Asen Ignatov *Taga i poriv na epochata*). *Filosofski alternativi*, 3: 77–86. 2014.

Димитрова, Н. 2022. *Асен Игнатов (1935–2003)*. В: *Философският XX век в България*, т. III – Лица на модерната българска философска култура. ч. 2 – След средата на XX век. София: Принт Фактор. 210–227. // Dimitrova, N. 2022. *Asen Ignatov (1935–2003)*. V: *Filosofskiyat XX vek v Balgaria*, t. III – Litsa na modernata balgarska filosofska kultura. ch. 2 – Sled sredata na XX vek. Sofia: Print Faktor. 210–227.

Игнатов, А. *Борбата на немските марксиста срещу реакционната буржоазна философия*. *Философска мисъл*, 1: 65–79. 1956. // Ignatov, A. *Borbata na nemskite marksisti sreshtu reaktionnata burzhoazna filosofia*. *Filosofska misal*, 1: 65–79. 1956.

Игнатов, А. *Съвременните буржоазни теории за произхода на диалектическия материализъм*. *Философска мисъл*, 4: 70–78. 1960. // Ignatov, A. *Savremennite burzhoazni teorii za proizhoda na dialekticheskia materializam*. *Filosofska misal*, 4: 70–78. 1960.

Игнатов, А. *Философските одежди на католическия обскурантизъм*. *Философска мисъл*, 4: 112–117. 1961. // Ignatov, A. *Filosofskite odezhdni na katolicheskaya obskurantizam*. *Filosofska misal*, 4: 112–117. 1961.

Игнатов, А. *Екзистенциализмът в конфликт с разума и човека*. *Ново време*, 67(12): 115–125. 1963. // Ignatov, A. *Ekzistentsializmat v konflikt s razuma i choveka*. *Novo vreme*, 67(12): 115–125. 1963.

Игнатов, А. *Проблемата за отношението битие и човек във философията на Хайдегер*. *Философска мисъл*, 36(9): 65–74. 1971. // Ignatov, A. *Problemata za otnošenieto bitie i chovek vav filosofiata na Haydeger*. *Filosofska misal*, 36(9): 65–74. 1971.

Сартр, Ж.-П. 1997. *Екзистенциализмът е хуманизъм*. София: ЛиК. // Sartr, Zh.-P. 1997. *Ekzistentsializmat e humanizam*. Sofia: LiK.

Хайдегер, М. 2005. *Битие и време*. София: Марин Дринов. // Haydeger, M. 2005. *Bitie i vreme*. Sofia: Marin Drinov.

Jaspers, K. 1955. *Reason and Existenz*. New York: Noonday Press.